

Напрям 2. Соціально-психологічні аспекти психічного та особистісного розвитку на різних онтогенетичних етапах
Бутузова Лариса Петрівна,
к. психол. н., доцент кафедри психології, логопедії та інклюзивної освіти
Якубівська Юлія Григорівна
здобувачка магістерського рівня вищої освіти за спеціальністю 014
«Середня освіта(українська мова та література)»
Житомирський державний університет імені Івана Франка
м. Житомир, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЯКОСТЕЙ У ДОШКІЛЬНОМУ ТА МОЛОДШОМУ ШКІЛЬНОМУ ВІЦІ

Низка науковців звернули увагу на окремі аспекти ефективності окремих форм, методів та засобів формування моральної самосвідомості дітей. Так, Лавренова М. (2017) досліджувала казку як ефективний засіб збагачення морального досвіду дітей і дійшла висновку, що читання казок, обігрування їх сюжету сприяє формуванню таких рис як доброта, ввічливість, хоробрість [1]. Кобилецька Л. (2018). досліджуючи формування морального виховання за допомогою паремій, відзначила, що діти починають розуміти поняття дружби, любові до ближнього, поваги до батьків [4]. Лисик К. (2019) зазначає, що під час виховання моральних якостей молодших школярів потрібно враховувати досягнення дітей у дошкільному віці й логічно продовжувати, доповнювати й розширювати їх [2]. Метою нашого дослідження став порівняльний аналіз психологічних особливостей формування моральних якостей у дошкільному та молодшому шкільному віці.

Дошкільний і молодший шкільний вік – це особливий період у становленні особистості дитини і формуванні її морально-етичних інстанцій. Досліджуючи моральний розвиток дошкільників та молодших школярів, варто згадати відомі психологічні концепції Кольберга Л. та Піаже Ж., які заклали психофізіологічне та когнітивне обґрунтування психологічної специфіки морального та інтелектуального розвитку дитини. Кольберг Л. [5] зазначав, що в процесі інтелектуального розвитку дитини відбувається зміна її моральних суджень і виділив три рівні та шість характерних стадій морального розвитку особистості (від чотирьох до двадцяти п'яти років). Кожен рівень передбачає проходження двох стадій. Дошкільники перебувають на першому доконвенційному (доморальному) рівні (першій та другій стадіях) формування інтелекту та моральності. Її суть полягає в тому, що дитина слухається, дотримується встановлених правил дорослими аби уникнути покарання (3-4 роки). Наступні зміни в моральному розвитку характеризують дітей 4-7 років: дошкільники формують слухняність шляхом очікування винагороди від батьків (друга стадія).

Порівняно з дошкільниками, молодші школярі перебувають на другому рівні розвитку моральності (третьій та четвертій стадії) – моралі конвенціональної рольової конформності. Для третього етапу морального

розвитку характерне прагнення відповідності соціальним очікуванням і ролям. На четвертій стадії морального розвитку молодші школярі починають розуміти важливість підтримання порядку та закону, виконання своїх обов'язків, прагнуть бути справедливими в усьому [5]. Піаже Ж. виділив основні періоди інтелектуального розвитку дитини: сенсорномоторний період; період репрезентативного інтелекту та конкретних операцій; період конкретних операцій; період формальних операцій [3]. Ідея взаємозв'язку цих концепцій полягала в тому, що перехід на новий рівень морального розвитку дитини неможливий без сформованості певних когнітивних структур, необхідних для опанування моральними інтенціями.

Якщо порівняти формування моральних якостей у дошкільників та молодших школярів, то в дошкільному віці в дітей розвивається слухняність, покірність; поняття добра і зла; дружність; дисциплінованість. У молодших школярів процеси гальмування переважають над збудженням і це сприяє формуванню у них таких важливих якостей як самостійність, здатність приймати рішення, контролювати свою поведінку, дотримуватися загальноприйнятої поведінки у школі.

Механізми формування моральних якостей дітей дошкільного та молодшого шкільного віку різняться. До механізмів формування моральних якостей у дошкільників можемо віднести ідентифікацію з цінностями батьків, самооцінювання, порівняння себе з іншими, уникнення покарання, отримання винагороди. Суть механізму ідентифікації з цінностями батьків полягає в тому, що дитина дізнається про моральні цінності дорослих, спостерігає за поведінкою дорослого і починає наслідувати цю модель поведінки. Особливість механізмів самооцінювання та порівняння себе з іншими полягає в тому, що дошкільники порівнюють свою поведінку із поведінкою друзів і починають аналізувати чи їхні дії правильні.

Механізм уникнення покарання працює шляхом того, що дитина дотримується правил поведінки, аби уникнути покарання від дорослих. Заохочення – механізм, що полягає у підкоренні дитини вимогам дорослого задля отримання винагороди [3, 5].

У процесі інтелектуального розвитку змінюються й механізми формування моральних рис. До механізмів формування моральних якостей дітей молодшого шкільного віку можемо віднести: наслідування батьків, створення сприятливих стосунків, задоволення від позитивної оцінки дорослого, перехід від обов'язковості до добровільності тощо. У молодшому шкільному віці діти часто наслідують дорослих, тому батькам варто на власному прикладі показувати прояв доброти до інших, бути чесними по відношенню до дитини, толерантними, ввічливими. [2].

Використовуючи механізми створення сприятливих стосунків, задоволення від позитивної оцінки дорослого дитина прагне показати себе з кращого боку. Таким чином розвиваються старанність, відповідальність, ініціативність.

Зазначені вище моральні якості дошкільників і молодших школярів формуються різними виховними інституціями. У дошкільників формування

моральних якостей відбувається переважно шляхом цілеспрямованої виховної педагогічної діяльності вихователів; впливу батьків; наслідування дій дорослих, діяльності гуртків. У молодших школярів моральні якості формуються у процесі освітньо-виховної діяльності загальноосвітніх закладів, діяльності мистецьких організацій, через засвоєння набутих у суспільстві знань, накопичення досвіду моральних дій і вчинків.

Важливу роль у формуванні моральних якостей дошкільників відіграє приклад високоморальної поведінки педагога та батьків, адже спостерігаючи за їх поведінкою діти починають розуміти як варто поводитися. На відміну від дошкільників, у молодших школярів шляхами формування моральних якостей є спільна творча діяльність, постановка проблемної ситуації вчителем, наслідування батьків, доручення різних справ, у процесі виконання яких формуються моральні риси. Важливим шляхом розвитку моральних якостей є засвоєння набутих у суспільстві знань, оскільки дитина ознайомлюється з основними нормами поведінки, засвоює їх і поводить відповідно до правил. Не менш важливим шляхом є накопичення досвіду моральних дій і вчинків, де школярі аналізують ситуації та вчинки, які з ними траплялися і в схожих ситуаціях починають діяти по-іншому.

Отже, в процесі інтелектуального розвитку дитини відбувається зміна її моральних суджень і, як наслідок, маємо різні механізми формування моральних якостей дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. До механізмів формування моральних якостей у дошкільників відноситься: ідентифікація з цінностями батьків, самооцінювання, порівняння себе з іншими, уникнення покарання, заохочення або отримання винагороди, а в молодших школярів – наслідування батьків, задоволення від позитивної оцінки дорослого, перехід від обов'язковості до добровільності, усвідомлення власної значимості.

Література:

1. Актуальні проблеми сучасної дошкільної освіти : збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції, 26 жовтня 2017 р., Мукачєво / Ред. кол. : В. І. Кобаль (гол.ред.) та ін. – Мукачєво : МДУ, 2017. – 213 с.
2. Лисик К. В. Наступність у вихованні моральних цінностей дошкільників і молодших школярів : магіст. робота : спец. 012 “Дошкільна освіта” / Лисик К. В. ; Рівнен. держ. гуманітар. універ. – Рівне, 2019. – С.112
3. Пиаже Ж. Теория Пиаже. Разд. III: Теория стадий // История зарубежной психологии. 30-е — 60-е годы XX века. Тексты / Под ред. П. Я. Гальперина, А. Н. Ждан. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1992. – С. 232–292.
4. Формування ціннісно-змістовної сфери дітей дошкільного та молодшого шкільного віку: матеріали обласної науково-практичної конференції 28 березня 2018 р. ; [за ред. В.В. Шинкаренка, Л. Г. Тарабасова, О. Л. Передерій, Н. В. Олефір]. – Дніпро, 2018. – 531 с.
5. Kohlberg, Lawrence; T. Lickona, ed. (1976). Moral stages and moralization: The cognitive-developmental approach, *Moral Development and Behavior: Theory, Research and Social Issues*. Rinehart and Winston.